

## КРАТКА ИСТОРИЯ НА ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ И ОЧАКВАНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРЕДСТОЯЩОТО ПРЕБРОЯВАНЕ

От 1 до 14 март 2001 г. на територията на Република България ще се извърши поредното преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства. То ще се проведе в изпълнение на Решение на Народното събрание (взето с приемането на Закона за преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства през 2001 г.).<sup>1</sup> Това преброяване ще бъде шестнадесетото поред след възстановяването на българската държавност през 1878 г.

Първото преброяване на населението в освободена България е извършено през 1880 г. на територията на Княжеството, а през 1884 г. и в Източна Румелия. Така те представляват първото общо преброяване на населението на територията на третата българска държава.

Следващите преброявания са през 1887, 1892, 1900, 1905, 1910, 1920, 1926 и 1934 г., т.е. през периода на капиталистическото развитие на България. За 66 години свободно съществуване на страната са извършени 9 преброявания на населението, което прави средно по едно на всеки 7 години. Интервалът, през който те са провеждани, се движи от 3 години между първото и второто (1884-1887 г.) до десет години между шестото и седмото (1910-1920 г.). Той се обуславя от историческите събития в развитието на България. Войните, в които е вземала участие страната ни (Балканската, Междусъюзническата, Първата и Втората световни войни), са били сериозна пречка за провеждане на преброяванията на населението през 1915 и 1942 г.

През периода 1944-1990 г. са извършени пет преброявания на населението - през 1946, 1956, 1965, 1975 и 1985 г.

Първото преброяване през периода на прехода към пазарна икономика е през 1992 г., а второто ще бъде през 2001 г.

Може би много хора ще се запитат дали е било необходимо да се извършват толкова много преброявания на населението в България. За период от 112 години (1880-1992 г.) от съществуването на третата българска държава са осъществени 15 преброявания, като се има предвид, че това е доста скъпо струващо статистическо наблюдение. Световният опит и практика потвърждават, че преброяването на населението и съпътстващите го наблюдения (на жилищния фонд и др.) е най-голямото по обем и обхват статистическо проучване. Единствено при него се влиза в контакт с всеки отделен гражданин, посещава се от преброителите всеки дом, жилище, всяко домакинство и семейство. По тези причини преброяването на населението и жилищния фонд по мащаби и трудност няма равно на себе си в статистическата практика.

---

<sup>1</sup> Държавен вестник, 25 февруари 2000, бр. 16.

Кратка история на преброяванията на населението в България...

При първите преброявания на населението у нас програмата е била твърде скромна, т.е. съдържала е малък брой въпроси (признаци, характеристики) за населението, сградния фонд и останалите единици на наблюдение. Впоследствие при всяко следващо преброяване програмата се е разширявала с все по-голям брой въпроси, по които е събирана информация. В това отношение България е следвала и се е учила от опита на такива страни като Белгия, Франция, Германия и др., което е обогатявало преброяването и го е превръщало в основен източник на данни за населението, за увеличаването на националното богатство, за подобряването условията на живота и бита на хората.

Ето това е превръщало преброяването на населението в уникално статистическо изследване. В неговото реализиране като преброители и контролори са вземали участие представители на интелигенцията на страната - учители, служители и др. Те са приемали своята работа като дълг пред отечеството и са работили като апостоли за благо на децата си и утрешния ден на България.

Не е безинтересно да се отбележи и обстоятелството, че при последните няколко преброявания освен изчерпателните наблюдения за населението и жилищния фонд са извършвани и анкетни наблюдения върху актуални проблеми от развитието на населението като раждаемост, миграция, трудова заетост и безработица, здравето на хората и други по-разширени програми, което е дало възможност да се обогатят данните. Това е позволило да се характеризират комплексно процесите и явленията в живота на населението и да се разкрият причините и факторите, които ги обуславят.

Няма съмнение, че потребностите на държавата (в лицето на изпълнителната власт, на научната и друга общественост) от данни за населението, жилищните му условия и т.н. са били решаващи за извършване на преброяванията. На органите за управление - централни и местни, са необходими данни за броя на човешките ресурси в страната, градовете и селата, за разпределението им по региони, за възрастово-половата им структура, семейното положение, за трудовите ресурси и техните характеристики по образование, отраслова и професионална заетост и т.н.

Не на последно място, данните от преброяването на населението и жилищния фонд са задоволявали и някои фискални потребности на държавата. Не бива да се забравя обстоятелството, че то е давало сведения за броя на подлежащите на обучение, за определяне ресурсите на отбраната на страната, за възпроизводство на населението и т.н.

Изобщо данните от преброяванията на населението и жилищния фонд, както и на съпътстващите ги изследвания, са били в основата на комплексното развитие на страната през отделните периоди и по тази причина те са осъществявани като общи демографски и стопански изследвания.

*Какво включва програмата за преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства към 1 март 2001 г.?*

Данните, които ще се получат от него, ще дадат възможност да се оценят състоянието на населението, равнището на жилищните му условия и земеделските стопанства в началото на новия XXI век. Известно е, че през последните десетилетия на отминалия XX век в населението на България се зародиха и развиха редица негативни процеси и явления. Значително намалена раждаемостта, увеличи се смъртността, в резултат от което то застарява с всички произтичащи от това неблагоприятни последици. Ако си представим повъзрастовата структура на населението като една елха, тя трябва да има широка основа и остър (тесен) връх. В България сега тази пирамида-елха е с тясна основа и разширен връх, или тя се подкопава откъм основата и се разширява откъм върха. Казано на обикновен език, в нашето население има по-малко на брой млади хора и повече възрастни. Като резултат от негативните процеси и явления, а също и от емиграцията (изселванията) от страната населението на България от началото на 90-те години започна да намалява. При преброяването през 1985 г. то достига своя връх в развитието си и наброява 8 млн. и 950 хил. човека. При следващото преброяване през 1992 г. неговият брой възлиза на 8 млн. и 487 хил. човека, или за период от 7 години то е намаляло с 463 хил. души. Трябва да се очаква, че при предстоящото преброяване населението ще бъде по-малко от 8 млн. човека. Опасна ли е такава тенденция в развитието на населението на България през следващите десетилетия на XXI век?

Трябва със загриженост да се приеме, че тя е твърде неблагоприятна за българското население и ако нещата не се променят в положителна посока, страната ще продължи да се обезлюдява. Има ли основание, макар и за малък оптимизъм в това отношение? Не бива да се отива до крайности, както някои автори твърдят, и да смятаме, че българската нация е обречена на неминуемо изчезване. Нашият народ в своята многовековна история е преживявал и потрудни моменти. След като за 500 години чуждо иго е оцелял и възкръснал за нов живот, трябва да приемем, че и сега той ще оцелее. Лошото е, че засега българското население губи поради изселване на най-будната си част - младите хора с високи интелектуални и нравствени качества.

При предстоящото преброяване на населението обект на наблюдение ще бъдат домакинствата и семействата - първите като икономическа (потребителска) единица, а вторите като основна клетка на обществото, в която се извършва възпроизводството на населението, т.е. в него се раждат децата и се възпитават гражданите на страната като личности. Било е време, когато домакинствата в България са били многолюдни, с по няколко семейства в тях, а семействата - многодетни. Сега домакинствата и семействата са малобройни - около 3 човека, защото почти са се изравнили по състав и брой на членовете си. В семействата има средно по едно дете и по-рядко повече. А в домакинствата в малко случаи живеят лица, които не са членове на семейството. За да има домакинство, са необходими съвместно живеене, общ бюджет и общо хранене. Поради това за домакинство се

приема и едно лице, което живее и се храни само и има самостоятелен бюджет. За семейството са необходими двама души с различен пол или един от родителите със своите неженени и неомъжени деца, т.е. лица, които имат родствени връзки помежду си. Когато семейството е здраво и жизнено, и приплодът е добър, и обратното. У нас по стара традиция все още се обръща голямо внимание и на главата на домакинството и семейството. Като такъв се приема този член, който е най-възрастен и авторитетен и останалите признават за глава или осигуряващия основните средства за съществуване. При семейството за такъв се приема по принцип мъжът-бащата, но има случаи (по-рядко), когато това може да бъде и жената.

При преброяването към 1 март т.г. ще бъдат получени и подробни данни за основните демографски и социално-икономически характеристики на населението. Към демографските освен адресните се отнасят структурите по пол, възраст, семейното положение, образователното равнище, етническата принадлежност, вероизповеданието и майчиният език. Данните от тези признаци в различните комбинации, в които ще бъдат използвани, ще дадат възможност да се изследват настъпилите промени в основните демографски характеристики на населението през периода след 1992 г. В това отношение най-деликатни са въпросите за етническата принадлежност, вероизповеданието и майчиния език на лицата. Известна е търпимостта и толерантността между отделните етноси в България. Може да се очаква, че и сега населението ще се отнесе с необходимото спокойствие и доверие към преброяването и ще посочи правилно своята етническа принадлежност, без никакви задръжки и скрупули.

Към социално-икономическите характеристики спадат занятията на лицата, отрасловата заетост и безработицата, източниците на средства за съществуване, миграцията и др. В този труден за България момент на икономическа стагнация и всеобщо обедняване получените данни би трябвало да се използват за решаване на въпросите за икономическото развитие на България в бъдеще.

За жилищния фонд при предстоящото преброяване ще бъдат събрани данни в две основни направления - жилищни сгради и жилища. Данните за жилищните сгради по признаците: вид и местоположение на сградата, година на построяване и застроена площ, материал на външните стени и тип на строителната конструкция, брой на етажите, наличие на асансьор и гараж и брой на жилищата, ще послужат за архитектурно-строителната характеристика на сградния жилищен фонд като национално богатство и измененията в него след 1992 г. В миналото по-голямо внимание се е обръщало на сградите като единица на наблюдения и по-малко на жилището. През последните десетилетия все повече се разширяват програмите за наблюдение за жилищата и жилищните условия на населението като елемент от бита му. Тези характеристики ще се получат от преброяване на жилищата по признаците: вид и начин на използване, размер и брой на помещенията,

наличие на електроснабдяване, водопровод, канализация, баня и тоалетна, начин на отопление и снабденост с предмети за дълготрайна употреба с културно-битово предназначение.

Данните за жилищата ще дадат представа за измененията в жилищните и битовите условия на населението в регионален, социален и друг аспект през годините на прехода, които се характеризират с всеобщото му обедняване.

За земеделските стопанства ще бъдат получени данни за общо притежаваната обработваема и дадената под аренда от домакинствата земя по категории, овощните градини и лозята, земеделската техника и селскостопанските животни. С това изследване ще се възстанови практиката на преброяванията до 1946 г., когато наред с населението, сградите и жилищата са събирани данни и за земеделските стопанства и стопанисваната земя.

При преброяването към 1 март 2001 г. заедно с изчерпателните наблюдения за населението, жилищния фонд и земеделските стопанства ще бъдат извършени и извадкови (анкетни) наблюдения за раждаемостта, миграцията, заетостта и безработицата, здравното състояние на населението и бюджета на времето. Получените данни от тези изследвания ще бъдат полезни, за да се направи задълбочен анализ на наблюдаваните явления, които са едни от най-актуалните в развитието на населението на сегашния етап.

Органите на преброяването, в чиито ръце е поверена неговата съдба са Националният статистически институт и неговите поделения в областите, Централната, областните и общинските преброителни комисии, преброителите и контролорите. От тяхната добра работа и правилно приложение на инструкциите до голяма степен ще зависи успехът на това начинание. Но без гражданите, без активното участие и положително отношение на населението към преброителите, преброяването няма да се извърши успешно. Необходимо е всички българи да се отнесат сериозно към това мероприятие, да дават точните отговори на въпросите в преброителните карти с убеждението, че исканите данни са необходими, за да се подобри тяхното състояние, за бъдещето на България.

С провеждането на анкетните наблюдения заедно с преброяването се обогатява статистическата практика, като в нея се внедрява социологическият подход. С това "сухите" статистически данни стават по-комплексни, тъй като към тях се прибавят "сочните" плодове на социологическия метод. Този хибрид дава своите положителни резултати, тъй като докато преброяването се базира на факти и състояние, при анкетните наблюдения данните отразяват оценки, мнения, препоръки и становища на анкетираните лица. Това несъмнено е съществено постижение на статистическата практика при проведените преброявания през последните десетилетия, която продължава да се разширява.

Стамен Маринов